

9. Kysten i Troms og Finnmark

Jordbruksregion *Kysten i Troms og Finnmark* dekker 4,7 % av Norges landareal. Med breidsiden vendt mot ishavet er dette Europas mest værutsatte kyst- og fjordstrekninger. Landskapet karakteriseres av en bratt og gold kystkontur som steilt heves over åpent hav og fjorder. Arktiske stormer og kalde vinder fra nord preger ofte kystnaturen. Sammen med lave temperaturer reduserer vinden vilkårene for planteproduksjon.

Som landskapet varierer også berggrunnen. På de store øyene i sør dominerer harde og næringsfattige bergarter. Hovedtrekket er en bratt og til dels utilgjengelig kyst, men stedvis finnes smale strandbremmer under steile berg og fjell. Karakteristisk er småfjorder meislet i et steilt tindelandskap. På strandbremmene ligger spredte strandavsetninger. En del korte, flatbunna daler samt øyer med flatt fotland, har mer løsmasser som stedvis gir grunnlag for jordbruk. De store øyene i nord danner platåer som avgrenses mot en brattkyst. Platåene har et tynt løsmassedeck.

Store rom mellom øyer og halvøyene danner det vide fjordlandskapet, som i tillegg inneholder karakteristiske småfjorder, sund, småøyer og smale strandlinjer. Særligst i regionen kan en finne fjordsider og dalganger omkranset av bjørkeskog, lokalt noe furu. Videre nordover får bjørka etter hvert en fragmentarisk opptreden på de luneste stedene. Landskapet preges av åpen snaumark, ofte med blokk i overflata.

Kysten lenger øst ligger på store halvøyene og splittes opp av mektige fjordgap. Vidstrakte platåer innenfor ender opp i dramatiske næringskyster mot havet, og kan ha opptil flere hundre meters høyde. Brattkysten framstår som en kompakt mur ut mot åpent hav. Enkelte mindre fjorder finnes. Her er generelt lite løsmasser, men strandavsetninger finnes spredt i enkelte vikene og daldrag. Landskapet har til dels et lavarktisk preg, og skog mangler nesten helt.

Finnmarks indre fjordstrøk består av daler nedskåret i platåer. Dalene preges av brede traufomer som ofte endrer karakter til mer utflatede elvedaler ut mot kysten. Fjordene er brede med steile sider, med en brem av mektige løsmasser. Terrengformene er ellers lave og rolige, og en del flate elvevørrer finnes der daler munnar ut mot fjorden. Her er klimaet lunt og bjørka har ofte funnet fotfeste i fjordsidene. Furu kan forekomme helt ut mot dalmunningene. Det meste av landskapet er likevel snaut og åpent. Lengst øst i regionen fins et lavt, skogkledd og småknudret grunnfjellslandskap med smale fjordløp. Dette fjordlandskapet avviker fra regionens øvrige landskap.

Klimaet er svakt oseanisk med lave sommertemperaturer. Vekstsesongen strekker seg over 120 – 140 døgn.

Jordbruksforhold

Mye av bosettingen er knyttet til regionens mange fiskevær. Men mange fiskere slo seg også ned der de fant jord de kunne dyrke. Slike gårder er å finne på smale strandbremmer innunder brattfjell og rasmarker, i smale kløfter, vikene og ville fjordbotner på fastland og øyer; ofte milevidt fra nærmeste nabo. Denne kystbosetningen har et interessant, flerkulturelt opphav. De fleste er trolig tidligere sesongboplasser til en sjøsamebefolkning som etter hvert ble bofast, andre ble ryddet av norske fiskebønder. Svært få slike små fiskebondebruk er nå i drift, de aller fleste er fraflytta og store strekninger av kysten ligger dermed øde. På noen av de store øyene lengst sør i regionen er mange av de gamle småbruka fortsatt i drift. Her ligger jordbrukseiendommene flere steder på linje etter hverandre på strandbremmen. På enkelte spredte småbruk finnes fiskebonden fremdeles, men kombinasjonen fiske og jordbruk blir også her stadig mer sjelden.

Figur 9. Utbredelse av jordbruksregion 9.

Inne i de store finnmarksfjordene hvor det er mektige løsmasser og bedre klima er vilkårene for jordbruk bedre enn ytterst på kysten. Her har det helt fram til våre dager blitt drevet en aktiv bureising. Flere større og mindre gårder ligger ofte i lag langs fjordbrekkene i dalmunningene. Til tross for mange gårder i drift kan jordbruket totalt sett karakteriseres som meget spredt. Gårdsbebyggelsen er her, som bebyggelsen ellers i regionen, preget av den rådende arkitekturen fra gjenreisningsperioden etter siste krig.

Ut fra regionens naturgrunnlag og barske klima er det ikke overraskende at det totale jordbruksarealet kun dekker ca. 0,3 % (44 528 da) av regionens samlede landareal. Totalt fins det bare 347 aktive gårdsbruk igjen i hele regionen, noe som er lite sett i forhold til den tidligere gårdsbosettinga i regionen. Den gjennomsnittlige driftsstørrelsen på dagens gårder er på 128 dekar, noe som kan virke overraskende høyt. Mye av dette skyldes omfattende nydyrking på store myrareal, noe som gjør at mange av dagens gårder driver et høyst moderne landbruk med store og intensivt drevne produksjoner. Trolig skyldes den høye driftsstørrelsen også at mange av dagens aktive gårder baserer sitt jordbruk på utstrakt leievirksomhet fra nærtliggende nedlagte bruk.

Kysten i Troms og Finnmark er ellers den regionen i landet med høyest andel jordbruksmark som ikke lenger mottar tilskudd fra det offentlige. Her antas det nemlig at nær halvparten av all jord som i nyere tid er registrert som dyrka mark ikke lenger mottar tilskudd til drift. I Norge er dette nærmest å betrakte som at jordarealet dermed er ute av drift. Mye av denne "uteavdrift" jorda kommer fra nedlagte småbruk, men en del stammer også fra gode jordbruksgårder. Det gjelder gårder som er fraflytta, enten pga. isolert beliggenhet, eller som følge av dårlig kommunikasjonsforhold. Regionen har utallige eksempler på dette, og både smågrender og mindre bygdelag er blitt lagt fullstendig øde, uavhengig av om jordbruksbetingelsene har vært gode eller ikke. I dag brukes eiendommene i beste fall til fritidsbruk, men i mange tilfeller ligger både gårdsbebyggelse og jordbruksmark øde og i forfall.

Til tross for at jordleie fra nedlagte bruk er svært vanlig, er småbruksandelen av regionens aktive gårdsbruk fortsatt forholdsvis høy. Her disponerer 30 % av driftsenhetene (104 bruk) fortsatt under 50 dekar dyrka mark, mens 23 % av gårdene har mellom 50-99 dekar. Planteproduksjonen på aktive gårdsbruk domineres fullstendig av grasfôrproduksjon. Totalt dekker disse engarealene 99,1 % (44 147 dekar) av regionens dyrka mark. Husdyrholdet er relativt stort, og totalt er det ca. 31 916 storfe, geit og sau/lam i regionen. Av disse er sauene i klart flertall med vel 27 430 dyr. Gjennomsnittlig sau/lam besetning er 121 dyr. Storfeholdet er mer beskjedent, med ca. 2 450 dyr (ca. 30 dyr pr. besetning) mot vel 2 030 geiter (ca. 62 dyr pr. besetning).

Små strandflategårder, ofte beliggende i små grender og med kort avstand til gode fiskeplasser, har lenge vært i kraftig tilbakegang (Kvalsund kommune, Finnmark). I regionens bakland har imidlertid enkelte gårder kunnet dyrke opp større myrareal, og her er det i dag store arealer med lønnsom drift (Vadsø kommune, Finnmark).

En langt større bidragsyter til pleie av regionens gamle jordbrukslandskaper er de tusener av rein som hvert år går på sommerbeite her. Reinsdyr treffes nær sagt over alt langs kysten, og det er stedvis like vanlig å se dem beite mellom husa, som langs vei eller oppe på fjell. Det betydelige beitepresset som de mange reinsdyra hvert år utøver forhindrer også at mange kystområder gror til med kratt og kjerr.

Skogbruket har minimal betydning, men det drives en del hogst til ved og flisvirke. Som naturbaserte binæringer til jordbruket kan fiske ennå være av betydning. Molteplukking, jakt, dun- og eggssanking var viktige kombinasjonsnæringer tidligere, mens det i dag for folk flest helst er å anse som en fritidssysse.

Totalt bor vel 74 % av innbyggere i tettbygde områder, og tilflytningen hit fortsetter på bekostning av ut-kantene. Presset på dyrka marka blir dermed også større (Vadsø kommune, Finnmark). Regionen har i utgangspunktet et beskjedent husdyrhold, men her fins likevel flere store melkebruk (Porsanger kommune, Finnmark).